

В. Ф. Миронюк

викладач

Фаховий коледж та Медичний фаховий коледж

Міжнародного гуманітарного університету

м. Одеса, Україна

РЕАЛІЗАЦІЯ МЕТОДІВ АКТИВНОГО НАВЧАННЯ НА ЗАНЯТТЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Анотація. У статті розглянуто питання про особливості використання методів активного навчання, зокрема з'ясовано основні їх ознаки. Автор привертає увагу до суті цих методів, визначає переваги й особливості їх у практиці навчання української мови; з'ясовано діалогічну особливість їх, а також, здатність забезпечувати умови для гармонійного розвитку мовної особистості.

Ключові слова: метод, освітній процес, активні методи навчання, методичне обґрунтування, класифікація, критерії добору активних методів навчання для занять української мови.

Постановка проблеми. Освітні процеси, що відбуваються в Україні на сучасному етапі, передбачають висококваліфіковану підготовку педагога-предметника. Розв'язання важливих завдань у системі навчання української мови потребує перегляду ефективних методів. Поява в лінгводидактиці інформації про «активні методи навчання» зробила певний виклик традиційним методам. Однак, як свідчить аналіз наукової літератури, на сьогодні чітко не визначено структури цих методів, пов'язаних з діалогічною природою, немає концепції діалогічної природи методів активного навчання, недостатньо осмислений органічний зв'язок психології навчання й спілкування.

Застосування активних форм навчання на заняттях української мови зумовлена рядом причин: учні повинні не тільки здобувати певні знання, а й уміти застосовувати їх у конкретній практичній ситуації. Такі форми організації навчального процесу, як «ділові ігри», «круглі столи» значно активізують навчальний процес, сприяють взаємодії студента і викладача.

Термін «активні методи навчання» використовують дослідники, почасти не заглиблюючись у зміст, нерідко по-різному розуміючи їх.

Аналіз досліджень. Формування активного навчання – один із засобів розвитку пізнавальної діяльності. Застосування на практиці проблемного й розвивального навчання призвело до виникнення методів, що одержали назву «активні». Це дає підстави стверджувати, що «активний» розуміється як ініціативна, відповідна позиція суб'єкта, якому адресовані певні дії чи пропозиції. Отже «активний» здатний до взаємодії, діалогу, такий, що здатний перебувати в режимі бесіди з ким-небудь (викладачем, іншими суб'єктами навчального процесу) або чим-небудь (комп'ютером).

Використання методів активного навчання призводить до діалогізації навчального процесу, під час якого здійснюється взаємодія виуладача й студента, студента і студента, відбувається процес занурення у комунікацію. Використання методів активного навчання на заняттях української мови забезпечує розвиток міжособистісної взаємодії суб'єктів навчання в режимі викладач – студент, студент – викладач, студент – студент, це призводить до ефективної реалізації мети й завдань заняття, має значний комунікативний і виховний потенціал.

Психологічні основи для розроблення цілісної концепції розвивального навчання були закладені ще в 30-х роках минулого століття у працях Л. Виготського, В. Давидова, О. Леонтьєва та ін. Проте ґрунтовні наукові засади методів активного навчання почали розробляти в другій половині 60-х та на початку 70-х років ХХ століття у дослідженнях психологів і педагогів. Спробу розмежувати методи на активні й пасивні зробив Г. Ващенко. Учений доводив, що за пасивних методів «учень є тільки об'єкт педагогічного впливу вчителя», а за активних – «учень є і суб'єкт педагогічного процесу, себто він не тільки сприймає те, що подає йому учитель, але й сам організовує свою роботу [5, с. 187–188]».

Розвиток активних методів навчання розглядали в своїх працях І. Лернер, А. Матюшкін, М. Махмутов та ін. Велику роль у становленні й розвитку активних методів навчання відіграють праці А. Вербицького, В. Лозової, В. Комарова та ін.

І. Дичківська в своїх працях не тільки обґрунтовувала необхідність використання активних методів навчання у всіх видах навчальної роботи, але й ввела поняття діалогічного проблемного навчання, яке передає сутність процесів спільної діяльності викладача й студентів, а також взаємної активності їх у межах «суб'єкт-суб'єктних» стосунків [3, с. 44].

Активне навчання відрізняє від звичайного низка особливостей, до яких відносять насамперед активізацію мовленнєвої діяльності учнів шляхом формування спеціальних умов, що сприяє цій активізації незалежно від їхнього бажання.

Привертають увагу спроби О. Пометун розмежувати активні й інтерактивні методи навчання. Дослідниця актуалізує проблему методів навчання крізь призму компетентнісного підходу: «У свідомість українських вчителів поступово через публікації останнього часу й через систему додаткової освіти закладається думка, що саме активні методи навчання створюють необхідні умови як для становлення й розвитку компетентностей учнів, так і для розвитку й виховання активних громадян з відповідною системою цінностей [6, с. 12]».

У концепції мовної освіти важливим для методики навчання є зокрема наступні положення: «Мета активних методів навчання – це залучити учнів до запропонованої учителем пізнавальної діяльності, створити умови для навчальної взаємодії учнів, отримання ними у співпраці колективного інтелектуального продукту й відповідного досвіду пізнавальної діяльності» [2, с. 3].

Зазначимо, що проблема розроблення й впровадження методів активного навчання представлена в різних галузях наукових знань і досліджена багатьма педагогами і психологами, але застосування їх у методиці належно не досліджено. У методичній літературі бракує чуткої класифікації сучасних методів, інноваційність багатьох із них виявляється в назві, а не в змістовому наповненні.

Для розв'язання означених завдань, усунення перелічених недоліків необхідно проводити постійний пошук найбільш ефективних методів і впроваджувати їх у практику навчання української мови.

Мета статті – обґрунтувати доцільність комплексного й системного впровадження в практику навчання мови методів навчання активної діалогічної взаємодії, з'ясувати особливості й можливості реалізації цих методів на заняттях української мови.

Виклад основного матеріалу. Перебудова освіти докорінно змінила розуміння мети навчального процесу і засобів досягнення її. Метою навчання стають не знання самі по собі, а підготовка студентів до конкретних видів діяльності, що впливає на організацію навчального процесу, його форми й методи.

Діалогічна форма навчання, яка забезпечує комфортне середовище для спілкування, є найприроднішою формою комунікації у процесі навчання. Взаємодія викладача й студентів процесі діалогізації навчання сприяє створенню доброзичливого психологічного мікроклімату в колективі. Перед викладачем-словесником постає завдання не просто передати знання теорії мови, а передусім навчити студентів використовувати ці знання протягом життя у різних ситуаціях і з різною метою.

Отже, крім засвоєння теоретичного матеріалу, студент повинен засвоювати й правила, що декларує викладач у процесі навчання й виховання, набуваючи таким чином соціального досвіду. Про набуття досвіду свідчать наявність створеної студентами навчальної продукції й якісні показники її.

Активне навчання являє собою таку організацію й ведення навчального процесу, яке спрямоване на всебічну активізацію навчально-пізнавальної діяльності студентів на заняттях української мови за допомогою комплексного використання методів активного навчання.

Для особистісного розвитку людини важливе значення має взаємодія (спільна діяльність і спілкування) з іншими людьми. За висновками психологів, «основний фактор розвитку дитини – пристосування її до середовища, в якому має відбутися її самореалізація [1, с. 3]».

Психологічний мікроклімат на заняттях має виняткове значення для оволодіння учнями знань, умінь і навичок. Якщо заняття проходить в атмосфері напруження, очікування негативних реакцій чи неприємних зауважень, недобррозичливості, психологічного дискомфорту, то рівень засвоєння знань буде дуже низьким. Психологи стверджують, що у цьому випадку спрацьовує система психологічного захисту особистості, яка певною мірою «відключає» сприйняття дитиною довкілля. Таким чином гальмується пізнавальна активність студентів. П. І. Амонашвілі, М. Ільїн та ін. визначають атмосферу успіху як найсприятливішу для засвоєння знань. Потрібно зазначити, що мова йде не про механічне запам'ятовування, а про креативний підхід до оволодіння новими знаннями та оперування ними.

З метою визначення поняття «методи активного навчання» ми розглянули основні поняття тлумачення, які зустрічаються у педагогічній літературі.

В науці існує понад двісті визначень поняття «метод», проте для навчально-виховного процесу, на наш погляд, найбільш придатне розуміння методу як способу взаємодії, спрямованого на досягнення поставлених цілей. Таким чином, метод містить спосіб та характер організації пізнавальної діяльності [4, с. 14].

Розглядаючи активність студентів погоджуємось, що це інтенсивна діяльність і практична підготовка в процесі навчання й формування знань і навичок, умінь їх застосовувати в конкретних ситуаціях. Активність у навчанні є умовою свідомого засвоєння знань, умінь і навичок.

Обираючи метод навчання, викладач має розраховувати відведений час на вивчення певної теми, а також значення навчального матеріалу. Також потрібно завжди пам'ятати, що навчання – це не лише засвоєння знань й умінь, а й розвиток, виховання. Розв'язанню певних завдань сприяє активне навчання, яке визначає перехід від програмованих форм та методів організації дидактичного процесу до розвивальних, проблемних, дослідницьких, пошукових, які відповідно забезпечує народження пізнавальних мотивів та інтересів, умов для творчості в навчанні [2, с. 9].

Активні методи навчання – це способи активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, які спонукають їх до активної розумової і практичної діяльності в процесі опанування матеріалу, коли активними є не тільки викладач, а й студент [2, с. 10]. База таких методів – це спілкування, діалог, основою якого є вільний обмін думками щодо напрямів розв'язання певної проблеми. Діалоги вирізняються високим рівнем активності.

Виділяють наступні характерні ознаки активного навчання :

- цілеспрямована активізація мислення під час розв'язання практичних завдань;
- підвищена мотивація студентів на заняттях української мови;
- інтерактивний характер, а саме: постійна взаємодія суб'єктів навчальної діяльності, вільний обмін думками в умовах створеної ситуації.

Щодо пізнавальної активності, то це – прагнення самостійно мислити, знаходити свій підхід до рішення завдання (проблеми), бажання самостійно здобувати знання, формувати в студентів критичний підхід до думки інших і наявність власних думок [2, с. 10].

Отже, безпосереднє залучення студентів в активну навчально-пізнавальну діяльність у ході навчального процесу пов'язане насамперед із застосуванням прийомів й методів, що узагальнено названі активними методами навчання.

І. Дичківська активним методам навчання дає таке визначення: це «спосіб активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, які спонукають до активної розумової і практичної діяльності в процесі оволодіння навчальним матеріалом, коли активний не лише учитель, але й учні» [3, с. 62].

Однак в останні роки розуміння поняття «активні методи навчання» значно розширилося й розуміється як сукупність сучасних форм і методів навчання, що протиставляються традиційним формам навчальної діяльності. Ю. Грушко під активними методами навчання розуміють якісну сторону їх і називають їх «ефективними», інші намагаються посилити кількісні параметри навчання й говорять про «інтенсивні методи», треті оперують назвою «інтерактивні методи» [2, с. 11].

Інтерактивність, як властивість активних методів навчання, залежить від технології застосування конкретного методу. Зокрема, високим ступенем інтерактивності вирізняються ігрові методи. На взаємодії учасників побудовані ділові та рольові ігри. Чимало методів навчання можуть застосовуватися як активні й інтерактивні одночасно.

Ситуаційний метод (він же «метод кейсів») розглядають як активний і як інтерактивний метод навчання [2, с. 11–12].

Інтерактивні методи навчання базуються на взаємодії студентів між собою, з оточенням, навчальним середовищем, психології людських взаємовідносин і взаємодії, розуміються як спільний процес пізнання, де знання добуваються в спільній діяльності через діалог, полілог. Інтерактивність як властивість активних методів навчання певною і більшою мірою відповідає особистісно орієнтованому підходу.

О. Пометун зазначає, що «активні методи навчання дають змогу розв'язати такі навчально-організаційні завдання:

- забезпечити своєчасне поетапне формування відповідних умінь і навичок;
- залучати до активної участі у навчальний процес сильних і слабших;
- здійснювати неперервний контроль за процесом та якістю засвоєння навчального матеріалу» [6, с. 13].

Використання активних методів допомагає зробити процес навчання не тільки цікавим, а й результативним. Суттєво підвищується рівень пізнавальної активності, розвивається критичне мислення, співатися, слухати співрозмовника, аргументовано й коректно висловлювати свою думку, володіти емоціями в ході обговорення їх.

В основі методу має бути конкретна ситуація із такими характеристиками:

- містить у собі проблему (суперечливість);

- проблема, покладена в основу, має бути актуальна, близька й зрозуміла студентам;
- передбачає варіативність розв'язання проблеми;
- допускає можливість втручання у неї іншої людини, що має на меті зміну стану з небажаного на бажаний [6, с. 13].

Метод ділової гри. У працях науковців (В. Бондаренко, М. Вашуленко, О. Савченко) гра трактується як засіб цілеспрямованого керівництва викладачем розумовою діяльністю студентів, формування в них пізнавального інтересу. Гра, як практична діяльність удосконалює психічні процеси, сприяє формуванню інтелектуальної й мотиваційної сфер, дає змогу пізнавати навколишній світ. Зазначимо, що гра – це основа розвитку життєвого досвіду дитини, її фізичних, розумових і духовних здібностей, діяльність, засобами якої активізується процес пізнання нового і невідомого. Це означає, що такий вид діяльності може здійснюватися не лише в процесі навчання, а й тоді, коли розважаються.

Проблема застосування ділової гри є актуальною для навчання на заняттях. Так, С. Воробйова трактує ігрову діяльність як «різновид активної діяльності дітей в процесі якої вони оволодівають суспільними функціями, стосунками й рідною мовою як засобом спілкування між людьми» [5, с. 50–51]. Потрібно зазначити, що «навчально-ігрова діяльність, яка передбачає мовну гру (гру слів) для вербального самовираження, використання логічних, рольових ігор, є однією з важливих умов розвитку інтересу до мови, формування комунікативних здібностей, зацікавлення навчальним предметом, сприяє емоційній та інтелектуальній активності, що позитивно впливає на засвоєння тематичного матеріалу» [5, с. 51].

Круглий стіл – це одна з організаційних форм пізнавальної діяльності учнів, що дає змогу закріпити здобуті раніше знання, заповнити брак інформації, сформуванню умінь розв'язувати проблеми, зміцнити позиції, навчитися культури ведення дискусії. Характерною рисою круглого столу є поєднання тематичної дискусії з груповою консультацією. Поряд з активним обміном знаннями в студентів формуються умінь висловлювати свої думки, аргументувати свої міркування, обґрунтовувати запропоновані рішення й обстоювати свої переконання [5, с. 54].

Важлива умова в процесі організації круглого столу: потрібно, щоб він був дійсно круглим, тобто процес комунікації, спілкування, відбувається «очі в очі». Розташування учасників обличчям один до одного призводить до зростання активності, збільшенню числа висловлювань, можливості кожному студенту долучитися до обговорення в аудиторії, підвищує мотивацію, використовує невербальні засоби спілкування, такі як міміка, жести, емоційні прояви.

Метод мозкового штурму. Мета цього методу полягає в «організації колективної розумової діяльності для пошуку нетрадиційного розв'язання проблем, зібрати якомога більше ідей й чіткого формулювання проблемного питання. Такий метод сприяє формуванню умінь концентрувати увагу на розв'язанні конкретного завдання, а також досвіду колективної розумової діяльності, умінь працювати в групі (колективі), що стане в нагоді в разі потреби прийняття самостійного рішення, що може виникнути у різних сферах життя й діяльності» [5, с. 55–56].

Ситуаційний метод (він же «метод кейсів») передбачає навчання з використанням конкретних ситуацій (кейсів). «Кейс – це спеціально підготовлений навчальний матеріал, який містить структурований опис ситуацій» [5, с. 58]. Кейси допомагають у перенесенні навчального середовища у реальне життя. Мета методу – розвиток здатності тих, хто навчається робити детальний аналіз, а не оцінювання ситуації. Разом із удосконаленням аналітичних навичок метод ситуаційних вправ є формою перевірки знань, розвиває здатність відокремлювати важливе від другорядного, виховує почуття відповідальності в процесі навчання, що знадобиться потім.

Метод кейсів розвиває такі навички:

- аналітичні (уміння відрізнити зміст інформації, класифікувати, виокремлювати суттєву та несуттєву інформації, аналізувати; мислити чітко й логічно);
- практичні (формування на практиці теоретичних навичок);
- творчі (розроблення альтернативних рішень);
- комунікативні (уміння дискутувати, використовувати наочний матеріал та медіа-засоби, об'єднуватися в групи, захищати власну точку зору, переконувати);
- соціальні (оцінювання поведінки людей, умінь слухати, підтримувати під час дискусії, аргументувати протилежні думки, контролювати себе тощо).

Аналіз конкретних ситуацій або метод «кейсів», є ефективним методом активації навчально-пізнавальної діяльності студентів, також передбачає не лише розроблення конкретних ситуацій, а й методичні рекомендації щодо використання їх. Важливо не нав'язувати власних суджень, поставити людину перед

вибором: залишити все як є чи змінити свої уявлення. Така позиція стимулює зміну настанов і поведінки, допомагаючи людині усвідомити можливість вибору й крок за кроком змінювати стиль її взаємодії зі світом і конкретними людьми. Уміння робити свій вибір, за висновками учених, визначає зрілість і відповідальність людини [5, с. 60].

Усі ці методи передбачають активну самостійну пізнавальну діяльність студентів, спрямовану на розв'язання конкретної проблеми, навчального завдання тощо, а також допомагають формувати досвід пошуку рішень у нестандартних ситуаціях, навчитися приймати рішення й відповідальність за них, працювати в команді.

Висновки. Отже, можна підсумувати, що активні методи навчання – це навчання діяльністю. Вони спонукають до самостійного здобуття знань, розвитку мислення, формування практичних умінь і навичок, які стимулюють пізнавальну діяльність студентів. Методи допомагають створити таке освітнє середовище, де досягається поглиблене розуміння проблеми, уможливлене залучення студентів до активного навчального процесу та забезпечення ефективної взаємодії викладача й студентів на заняттях української мови в умовах спільної діяльності, а також засвоєння знань і навичок в навчальній діяльності.

Сучасна освіта орієнтована не тільки на знання, уміння й навички, а в першу чергу на функціональність цих знань. Актуальність упровадження нових методів на заняттях української мови є безперечною, тому серед першочергових завдань сучасного викладача – корегування змісту й методик навчання. Систематичне запровадження цих методів сприятиме розв'язанню багатьох актуальних освітніх завдань, а саме: формування аналітичного мислення, здатності самостійно приймати рішення, почуття відповідальності за власне рішення чи вчинок, стимулюванню активності й ініціативності у навчальному процесі й поза ним. Багато аспектів впровадження в практику навчання мови активних методів навчання потребують ретельної уваги з боку дослідників, а, можливо, і спеціальних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галаєвська Л. Реалізація методів активного навчання на уроках української мови в учнів закладів загальної середньої освіти. Українська мова і література в школі. 2021. № 5. С. 2–6.
2. Грушко Ю.О. Інтерактив на уроках мови та літератури: активізуємо пізнавальну діяльність. Вивчаємо українську мову та літературу. 2019. № 34–36. С. 8–15.
3. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Київ: Академвидав. 2016. 382 с.
4. Засоби і технології сучасного навчального середовища. Кропивницький: ПП «Ексклюзив-Систем», 2019. 78 с.
5. Кучерук О.Л. Система методів навчання української мови в основній школі: теорія і практика: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2011. 420 с.
6. Пометун О.І. Активні й інтерактивні методи навчання: до питання про диференціацію понять. Вивчаємо українську мову та літературу. 2020. № 12–14. С. 11–16.

V. Myroniuk. Implementation of active learning methods in Ukrainian language classes. – Article.

Summary. The article considers the questions about using active learning methods, in particular is found out their main features. It reveals the essence of active learning methods are defined by their features and benefits of the practice of teaching Ukrainian language, is found out their dialogical feature that provides for harmonious development of linguistic identity.

Key words: active learning methods, methodological study, classification, selection criteria for active teaching methods learned Ukrainian language.